

De Spinoza van Antonio Negri

Een ontologies fundament voor de marxistische politieke theorie

Leen Spruit

Op het moment dat dit artikel geschreven wordt, begint in Rome een proces tegen 71 personen die ervan beschuldigd worden een belangrijke rol gespeeld te hebben bij tien jaar zogenaamd 'rood' terrorisme in Italië. Het proces begint bijna vier jaar nadat op 7 april 1979 de belangrijkste verdachten werden gearresteerd, waaronder Antonio Negri. Dit was voor Negri het voorlopige eindpunt van een zich voortdurend radikaliserende politieke en theoretische carrière: van militant christen-demokraat tot socialist in de zestiger jaren, van '68-aktivist tot de politieke en theoretische leider van *Autonomia Operaia* (arbeiders-autonomie, de italiaanse autonomenbeweging). Ruim een jaar geleden schreef Negri in de gevangenis *L'anomalia selvaggia. Saggio su potere e potenza in Baruch Spinoza* (De wilde anomalie. Essay over macht en potentie in Baruch Spinoza). Wat voert een links-radikaal theoretikus als Negri naar Spinoza? Negri maakt in de jaren '60 en '70 als links theoretikus naam met studies over Kant, Descartes, Hegel en de duitse filosofie in de 19e en 20e eeuw. In deze publikaties analyseerde hij het formatieproces van de burgerlijke ideologie en het ontstaan van de burgerlijke staat. In de inleiding van *L'anomalia selvaggia* beweert Negri dat het hem bij de bestudering van Spinoza om iets anders gaat, namelijk om de definitie van een nieuwe rationaliteit, ofwel: om theoretische alternatieven voor de revolutie in actu. Volgens Negri toont Spinoza ons, als materialisties en atheïsties filosoof, dat de geschiedenis van de metafysika radikale alternatieven biedt. Spinoza fundeert een niet-gemystificeerde vorm van democratie door het protagonisme van de massa's als het fundament van sociale en politieke transformatie te begrijpen, aldus Negri. Naar eigen zeggen getroffen door de revolutionaire frisheid van Spinoza's denken, wil Negri Spinoza beschouwen als geanticiperde kritiek op Hegel en derhalve als post-dialektiese filosofie. Negri nu, is niet de eerste linkse filosoof die zich de afgelopen jaren met Spinoza heeft beziggehouden. Althusser inte-

Krisis 12, 1983, pp 69-79

greerde in zijn ideologie-theorie elementen van Spinoza's imaginatie-theorie. Pierre Macherey wil in *Hegel ou Spinoza* (Paris 1979) een lans breken voor een Spinoza-lezing ná maar niet náár Hegel; Spinoza kan als "anticiperende weerstand" op Hegel beschouwd worden. Bij Negri stuiten we mijns inziens op een radikaliserende in extremis van de, overigens in zeer voorzichtig bewoordingen gestelde, konklusie van Macherey's studie. Negri probeert in *L'anomalia selvaggia* tot zoiets als een metafysische onderbouw naar spinozistische snit van de marxistische politieke theorie te komen. Hij wil de metafysika van Spinoza, via een uiterst anachronistische en annexerende interpretatie, laten fungeren als een anti-dialektische correctie op Marx' politieke theorie. Door korte metten te maken met de dialectiek tussen arbeid en kapitaal wordt zo de weg vrijgemaakt voor een soort monisme van de arbeidersbeweging: de antagonistische stuwkracht van het proletariaat als enige faktor in het proces van sociale transformatie.

Dat ik Negri's analyse en konklusies uiteindelijk diskutabel, zo niet verwerpelijk acht, wil nog niet zeggen dat deze naar mijn mening maar zo snel mogelijk gearchiveerd moeten worden. Negri moet beschouwd worden als een exponent van uitzonderlijk formaat van de opstand die vanaf '68 het kapitalistische westen beheerste en die zich in Italië, voor zij gesmoord werd in het bloed van Moro en diens lijfwacht, op verschillende manieren manifesteerde, waarvan *Autonomia Operaia* er één was. Het is niet in de laatste plaats vanwege een gevoel van verwantschap met de vernieuwingsbeweging die vanaf '68 Europa overspoelde, dat ik het van belang acht, dat er onderzoek gedaan wordt naar de verschillende facetten van theorievorming binnen die beweging. Aan de relevantie van een dergelijk onderzoek doen het prakties failliet en het theoretiese fiasko van een extremistische variant als die van Negri en *Autonomia Operaia* voor mij niets af. Omdat men schromelijk de kracht van de staat en van de sociale reproductie onderschatte, is *Autonomia Operaia* prakties platgedrukt tussen staat en Rode Brigade en theoreties in een vacuüm van abstracte slogans en in zichzelf gesloten narcisme verzeild geraakt. Terwijl *Autonomia Operaia* in Italië de afgelopen jaren op sterven na dood is en nog slechts als rekrutenleverancier van de Rode Brigades dient, zien wij in Nederland daarentegen pas de laatste jaren de opkomst van een soortgelijke beweging; hierbij denk ik niet zozeer aan het Militant Autonomen Front als wel aan b.v. de kraakbeweging, waarbinnen het overigens met de theorievorming in vergelijking met Italië voorlopig nog povertjes gesteld is.

Negri beweert in *L'anomalia selvaggia* een filosofies debat te voeren, maar mijn mening is dat het hier uiteindelijk om een politiek debat gaat, waarin voor Spinoza op de keper beschouwd niet veel meer dan een figurantenrolletje is weggelegd. Wat Negri, op mijns inziens onverantwoorde manier, aan Spinoza ontleent aan stellingen dient slechts als illustratiemateriaal

bij zijn eigen politieke theorie. In dit artikel wil ik duidelijk proberen te maken dat de omweg over Spinoza zijn toch al problematische positie er eigenlijk alleen nog maar problematiser op maakt. Ter verduidelijking van één en ander wil ik beginnen met een overzicht van Negri's activiteiten en publicaties van de afgelopen jaren; vervolgens probeer ik de kern van zijn Spinoza-interpretatie uit de doeken te doen, waarna een kritiese evaluatie volgt.

I.

Na de studentenrevolte van '68 in Italië treedt Negri op als één van de leiders van *Potere Operaio* (arbeidersmacht), een linkse extra-parlementaire organisatie. Na de opheffing van *Potere Operaio* in 1973 ontpopt Negri zich als de leider van *Autonomia Operaia* (arbeidersautonomie), een beweging die studenten, werkende jongeren en jeugdwerkelozen organiseerde en zich tegen het kapitalisme verzette door de zogenaamde "proletarische onteigening" (diefstallen en roofovervallen) en massademonstraties. Het hoogtepunt van de beweging vormde de studentenopstand van 1977, het jaar waarin voor het eerst tijdens demonstraties op de politie wordt geschoten. Hierna wordt het voor *Autonomia Operaia* steeds moeilijker om de legaliteit van de eigen positie te verdedigen. Op 7 april 1979 wordt Negri samen met een grote groep anderen gearresteerd om vervolgens bijna vier jaar op zijn proces te wachten (2).

Als pendant van de politieke radikalisering kan men in de geschriften van Negri een toenemende theoretische radikalisering waarnemen. Hij propageert een strategie van de arbeidersbeweging, die door gebruik te maken van elke strijdgelegenheid steeds nieuwe machtsruimten creëert en ontwikkelt. Hij gaat een polemieek aan met de traditionele arbeidersbeweging en verwijt hen het proletariaat uiteindelijk als een komponent van het kapitaal te zien, waarbij men geen recht doet aan de autonomie en de reële mogelijkheden van het antagonisme van de arbeidersklasse (3).

In 1976 publiceert Negri *Proletari e Stato. Per una discussione su autonomia operaia e compromesso storico* (Proletariërs en staat. Voor een discussie over arbeidersautonomie en histories kompromis.), een lijnrechte aanval op het toendertijd door de PCI gepropageerde histories kompromis. Het centrale punt betreft de klassenanalyse. Volgens Negri stoelt het histories kompromis in laatste instantie op de, voor hem uiterst verwerpelijke, klassensamenwerking. Negri neemt daarentegen het dualisme van de macht als uitgangspunt voor zijn theorie van sociale transformatie. Toen de italiaanse kommunistiese partij het histories kompromis als basis van haar politiek ging hanteren, moest de buitenparlementaire oppositie een nieuwe vorm van verzet tegen de macht zoeken. Het histories kompromis

bracht de buitenparlementaire oppositie in een isolement. Negri wil dit isolement geenszins doorbreken, integendeel hierin ligt naar zijn idee nu juist de kracht van het proletariaat. Het dualisme tussen kapitaal en proletariaat kan niet genoeg benadrukt worden (4).

In *Il dominio e il sabotaggio. Sul metodo marxista della trasformazione sociale* (Heerschappij en sabotage. Over de marxistische methode van sociale transformatie) ontwerpt Negri een strategie van de arbeidersbeweging. Het huidige kapitalistische regime probeert periodieke crises op te lossen door een herstructurering van het systeem en stelt alles in het werk om het antagonisme van de arbeidersbeweging te neutraliseren, aldus Negri. Hij stelt hier een konstruktief projekt van de massa tegenover dat onder het motto "autovalorisatie van het proletariaat" kan worden samengevat. Onafhankelijkheid van het proletariaat en een radikale breuk met het kapitaal als totaliteit zijn er de kenmerken van. Alleen haar radikale diversiteit biedt het proletariaat de mogelijkheid en de hoop op verandering en vernieuwing. Tussen kapitaal en arbeidersbeweging bestaat geen homologie of dialektiek: het gaat om twee totaliteiten met eigen logika, dynamiek en taal. De verhouding van het proletariaat met het kapitalisme drukt zich uit in termen van sabotage: het proletariaat breekt de wetten van de maatschappelijke bemiddeling en stelt de vijandelijke totaliteit met geweld buiten werking. Negri's begrippen autovalorisatie, sabotage en radikale separatie vullen elkaar hier onderling aan en verklaren elkaar.

In *Marx oltre Marx. Quaderno di lavoro sui Grundrisse* (Marx voorbij Marx. Werkmap over de *Grundrisse*) van 1979 kiest Negri voor de Marx van de *Grundrisse* tegen die van *Das Kapital*. Volgens Negri is Marx' denken in de *Grundrisse* nog geen systeem geworden, zoals in *Das Kapital*. Hier oriënteert Marx zich nog aan de effectieve participatie van de sociale subjekten aan de konstruktie van het histories scenario. Daarentegen voegt de methode in *Das Kapital* zich naar de eisen van de bemiddeling en valt dientengevolge terug in een dialektiese weergave van het reële, aldus Negri. Als we even afzien van de mogelijke kritiek die er te leveren valt op deze interpretatie dan kunnen we stellen dat hier de vorm van de verhouding tussen subjeekt en objekt in het geding is. De dialektiese artikulatie van deze verhouding neigt naar een ordening van het histories proces volgens een suksessie van eerst en later - eerst de krisis en dan het bewustzijn, eerst de partij en dan de revolutie - en maakt aldus volgens Negri het onmiddellijk revolutionair potentieel onschadelijk. Het gaat Negri niet alleen om het respekteren van de theoretiese traditie van de arbeiders, maar om het onderdrukken van elke bemiddeling tout court; hij wil de marxistische kategorieën van hun dialekties masker ontdoen. Bevrijding van de ekonomiese bemiddeling behoort naar zijn idee gepaard te gaan met een weigering van

elke politieke bemiddeling. Klasse, partij en kommunisme zijn geen historische etappen in een proces, maar namen van een nieuw subjekt dat zich aandient, de realiteit transformeert en het kapitaal vernietigt.

De filosofiese implicaties van Negri's positie gaan boven een extremisering en/of een systematisering van de klassieke arbeideristische stellingen uit. Negri ontkent bemiddeling op elk nivo en poogt zodoende ontologische realiteit aan het kapitaal te ontzeggen. Het wordt steeds duidelijker dat het dualisme tussen arbeid en kapitaal uiteindelijk op een monisme van de arbeidersbeweging moet uitlopen. Het kapitaal als pure vorm van de maatschappelijke verhouding van de produktiekrachten verzelfstandigt zich allengs ten opzichte van de maatschappelijke realiteit en gaat erover heersen; als zodanig is het pure negativiteit. Alle dialektiese categorieën die er de schimmige essentie van weerspiegelen moeten als obstakels voor het arbeidersbewustzijn beschouwd worden. Negri werkt zich veel verder voorbij Marx dan hij zelf toe kan of wil geven. Marx heeft nooit de "substantialiteit" van de kapitalistische ideologie ontkend; het fetischisme van de waar en de materiële effecten daarvan hebben een belangrijke plaats in Marx' theoretiese systeem en dragen in belangrijke mate bij aan de konstitutie van de sociale realiteit. Het "manipuleerbare" marxse materiaal was al met al niet voldoende voor de ontwikkeling van het projekt dat Negri voor ogen stond. Het ontbreekt hem voorsnog aan een ontologies fundament dat toestaat om de realiteit van het produktieve zijn, dat wil zeggen van het proletariaat als volstrekt autonoom te bepalen vrij van elk dualisme tussen subjekt en objekt. Negri denkt dit fundament in Spinoza te kunnen vinden (5).

II.

In *L'anomalia selvaggia* wil Negri aantonen dat Spinoza's metafysika een breuk is in de geschiedenis van de burgerlijke filosofie. Volgens Negri marginaliseert de burgerlijke filosofie de kontradikties tussen de produktiekrachten en de produktieverhoudingen door middel van een hypostasering van de verhouding van de antagonistiese krachten. Spinoza vormt een breuk in deze traditie van burgerlijke mystifikatie: zijn metafysika maakt het volgens Negri onmogelijk om de ontwikkeling van de produktiekrachten te reduceren tot welke orde dan ook, integendeel: de funkties van gezag en orde ontstaan in het binnenste van de maatschappij onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling van de produktiekrachten. Dankzij een op z'n minst wat merkwaardig te noemen interpretatie van Spinoza slaagt Negri erin om bij Spinoza nu precies datgene terug te vinden wat hij zelf altijd al beweerde: het natuurlijk antagonisme in de maatschappij konstrueert de konkrete historiciteit van het sociale. Dat hij hiervoor het substantie-begrip van Spinoza moet

'vermaatschappelijken' deert hem niet.

Bij Spinoza is substantie een metafysische categorie; de substantie duidt niet alleen de realiteit als totaliteit aan, maar ook haar interne structuur en produktiviteit. De substantie, ofwel God, produceert van eeuwigheid op oneindig veel manieren alles, zonder echter buiten de effecten te treden. Door het substantie-begrip naar de maatschappelijke realiteit toe te trekken maakt Negri het tot een politiek-theoretisch begrip. Tevens denkt hij nu juist in de filosofie van Spinoza een metafysisch fundament gevonden te hebben van zijn eigen politieke theorie. Negri denkt met deze versmelting van metafysika en politiek twee vliegen in één klap te kunnen slaan, maar slaat volgens mij dubbel mis en maakt er zijn eigen positie alleen maar mistiger mee. Ik hoop hier straks nog op terug te komen. De kern van Negri's Spinoza-interpretatie ligt in diens uitleg van de verhouding *potestas* - *potentia* (macht - vermogen). Het probleem van de verhouding tussen de macht en het vermogen van God, ofwel tussen de effectieve en de mogelijke produktiviteit van de substantie. Negri interpreteert als volgt. In *Ethica* I, 35-36 maakt Spinoza onderscheid tussen *potestas en potentia*, en wel met een uitgesproken polemisch doel: om diegenen de pas af te snijden die een disproportie veronderstellen tussen wat mogelijk is vanuit de essentie van God en het aktueel gegevene in de wereld. In een volgend stadium (*Ethica* III-V en *Tractatus Politicus*) wordt de *potestas* volgens Negri volledig ondergeschikt gemaakt aan de *potentia*, aan de continue aktualisatie van het potentiële zijn. De potentie van het zijn fixeert en vernietigt elke *potestas* in een proces van reële konstitutie. De studie over Marx veronderstelde reeds een notie van subjekt en objekt als louter nomina van het produktieve zijn: het concept van de sociale toeëigening van de produktiekrachten had slechts zin als autodeterminatie van het sociaal individu. De identifikatie in *Marx oltre Marx* van klassesubjekt, partij en revolutie in actu wordt in *L'anomalia selvaggia* gelegitimeerd door de substantie als produktieve potentie, niet die van het kapitaal of van de arbeidersklasse, maar de produktieve potentie van het zijn. Het toeëigenend vermogen is geen mystiek attribuut van de mens, maar een materiële potentie van het zijn, is de produktieve kracht die voorkomt uit de oneindigheid van het zijn, uitsluitend in de beweging van de oneindigheid georganiseerd. Materiële produktie, politieke organisatie en bevrijding stellen zich op het kruispunt van produktiekracht en positieve konstitutie van de wereld, zijn opgenomen in een proces van toeëigening van de natuur en opbouw van de wereld. In zijn bespreking van het *Tractatus Politicus* maakt Negri duidelijk waar hij uiteindelijk uit wil komen met zijn *potestas-potentia*-interpretatie: de macht (*potestas*) - symbool van de eenheid van het maatschappelijk lichaam in de persoon van de soeverein - is ondergeschikt aan de sociale potentie (*potentia*), aan het konkreet handelen van de massa, welke de mogelijkheid

bevat tot het konstitutief ontwerp van het reële, van de wereld en derhalve van de gezags- en bestuursfuncties. Politieke konstitutie en konstitutief proces van het sociale vallen volgens Negri in Spinoza samen; een *anomale* politieke filosofie, die de konstitutie van het reële fundeert op de pragmatiek van het sociale konflikt, op het antagonisme van de sociale subjecten. De anomalie van Spinoza kan voor een deel teruggevoerd worden op de afwijkende produktieverhoudingen en bestuursvormen in de 17e eeuwse Republiek (6). Spinoza's filosofie is een *wilde* anomalie, omdat het een metafysika van de eenheid en de volheid van het zijn is. Spinoza kiest voor een denken dat zich isoleert in een eeuw waarin een begin wordt gemaakt met de konstruktie van de ideologie van de bemiddeling van de macht en de absolute staat. Dit maakt Spinoza's filosofie volgens Negri tot een filosofie van de toekomst, een systeem dat ontspruit aan de inspanning een onmiddellijke bepaling van het reële te geven, terwijl de grote idealistische systemen daarentegen pas vorm krijgen door de transcendentale bemiddeling, door opschorting van het reële.

III.

Negri's interpretatie van Spinoza's metafysika als een post-dialektische filosofie en een geanticiperde kritiek op Hegel is op zich niet nieuw; Macherey, regelmatig geciteerd door Negri, kwam eerder tot dezelfde konklusie (7). Negri's originaliteit ligt in de methodiese aanpak en in de uitwerking van een ontologies-politiek systeem. De in *Marx oltre Marx* uiteengezette methode van de politieke theorie stoelde op de onmiddellijke identifikatie van "tendens" (dat wil zeggen: de dynamiek in de maatschappij) met "prakties ware" (ofwel: de theorievorming). Negri's hermeneutiek in *L'anomalia selvaggia* lijkt mij een toepassing van dit principe op het nivo van de tekstinterpretatie. Negri houdt nauwelijks rekening met de drie eeuwen die er tussen Spinoza en ons liggen, noch geeft hij toe dat hij Spinoza plundert voorzover hem dat bruikbaar materiaal oplevert (8). Negri laat Spinoza zeggen wat hij wil, maakt hem tot een spreekbuis van zijn politieke ideeën, destilleert een metafysika uit de *Ethica* die vervolgens als ontologische basis dienst moet doen voor zijn politieke theorie en pretendeert bij dit alles de enig ware Spinoza-interpretatie te bieden. Een haast middeleeuwse werkwijze waarin Marx en Spinoza respectievelijk de plaatsen van de christelijke theologie en de griekse filosofie lijken in te nemen. Bij de *potestas-potentia*-interpretatie komen de geforceerdheid en vooral de kunstmatigheid van Negri's aanpak het schrilst tot uitdrukking. Negri suggereert hier dat Spinoza in *Ethica* III-V in een eerder stadium van de *Ethica* betrokken posities fundamenteel gewijzigd zou hebben. Boek I van de *Ethica*, waar Spinoza in stelling

35-36 over *potestas* en *potentia* handelt, kan onmogelijk losgemaakt worden van de rest van de *Ethica*. Boek I fundeert de intelligibiliteit van de realiteit en is als zodanig de basis van de theoretische ontwikkeling van de rest van de *Ethica*. De intelligibiliteit van de realiteit steunt op het gegeven dat structuur en essentie van de realiteit en alles wat hier uit voort vloeit op eeuwigheidsnivo vastliggen. Dit maakt Spinoza's systeem tot een duidelijk gesloten systeem. Negri benadrukt daarentegen keer op keer de openheid van Spinoza's metafysika: door deze als een ontologie van de tendens gedragen door de beweging van het praktische zijn te beschouwen, door tot de kontingentie van het konstitutieve proces van de realiteit te besluiten en door de tijd als de dimensie van Spinoza's filosofie te beschouwen.

Spinoza onderscheidt zorgvuldig tussen *potestas* en *potentia* in God en de mens. Bij Negri gaan deze termen respektievelijk "gevestigde orde" en "antagonisme van het proletariaat" betekenen en ondergaan op deze manier een niet op Spinoza terug te voeren antropomorfisering. Spinoza is voor Negri door zijn metafysische bevestiging van de produktieve kracht van de mens de demystifikatie op voorhand van de burgerlijke ideologie. Negri vindt aldus in Spinoza een metafysische legitimering van zijn eigen theorieën over revolutie, staat, konstitutie en autovalorisatie van het proletariaat, strijd tegen de kapitalistische produktieverhoudingen. Spinoza wordt zo gebombardeerd tot materialist en filosoof van de massa, in engere zin: tot theoretikus avant la lettre van *Autonomia Operaia*.

Eén en ander kan geïllustreerd worden aan de hand van Negri's kruistocht tegen de dialektiek. In *Marx oltre Marx* kiest Negri voor de Marx van de antagonistische tendens in de *Grundrisse*; in *Das Kapital* valt Marx bij de objektivering van de categorieën terug in een dialektische weergave van de realiteit (sic!). Tussen proletariaat en kapitaal bestaat geen dialektiek, maar slechts totale oorlog, waaruit het proletariaat vroeg of laat zegevierend tevoorschijn zal treden (9). Negri neemt Marx (in *Marx oltre Marx*) kwalijk dat hij in *Das Kapital* de grens van het kapitaal aan het kapitaal zelf afbakent en niet aan het antagonisme van de massa's; Marx verklaart de krisisverschijnselen immers met behulp van economische wetten. Marx kreëert hiermee volgens Negri een breuk tussen objektieve katastrofe enerzijds en revolutionair bewustzijn anderzijds en fundeert aldus de centrale rol van de partij als bemiddelaar tussen de objektiviteit van de economische wetten en arbeidersbewustzijn. De ruimte van de krisis is volgens Negri onmiddellijk een antagonistische ruimte, dat wil zeggen van proletariëse autovalorisatie. Met andere woorden: de dialektiek van de categorieën in *Das Kapital* maakt de zelfrealisatie, de appropriatieve potentie van het produktieve subjekt niet meer onmiddellijk kenbaar. Negri staat hiermee in de theoretische traditie van de arbeideristen, zoals gezegd, van identifikatie van krisismecha-

nisme en subjektief klassegedrag. De produktieve potentie, het antagonisme van de arbeidersklasse vinden in *L'anomalia selvaggia* hun ontologies fundament in de spinozistische substantie, niet langer gedefinieerd door de produktie van waarde, maar door pure aktiviteit.

Deze nieuwe formulering van het subjekt is mijns inziens een louter abstrakte; geïntegreerd in een dergelijke filosofiese strategie neemt het subjekt immers een absolute waarde aan. Het ineenschuiven van politieke theorie en metafysika en de omweg over Spinoza die Negri daarbij maakt, hebben als resultaat dat Negri's toch al problematische positie er alleen nog maar problematiser op wordt. Want ook al vergeven wij hem zijn anachronistische en anthropomorfiserende Spinoza-interpretatie en gaan wij akkoord met zijn konstruktie van een ontologies fundament voor de politieke theorie, dan nog blijven we met een aantal onopgeloste problemen zitten, met name wat betreft de door hem ontworpen fysika van politiek-sociaal kollektief Gedrag. In *L'anomalia selvaggia* vinden wij een steeds verdere verruiming van het begrip proletariaat. De kapitalistische produktie voert tot een socialisatie van het kapitaal: de sociale organisatie van de kapitalistische produktiewijze. Het kapitalisme moet steeds zijn fronten opschuiven om voort te kunnen bestaan. Na het produktieproces veroverft het kapitaal de cirkulatie, wordt sociaal kapitaal en heerst als zodanig ook buiten de direkte produktiesfeer. De kapitalistische toeëigening van de cirkulatie determineert de cirkulatie als basis van produktie en reproductie. Het kapitalisme gaat derhalve geleidelijk aan een stempel drukken op de totaliteit van produktieve en reproductieve processen. Dit leidt tot de penetratie van de kapitalistische produktiewijze in alle tijdruimtelijke dimensies van de maatschappij. En zo kan Negri in *Proletari e Stato* en *Marx oltre Marx* een scenario schrijven van de opkomst van de vermaatschappelijkte arbeider, de nieuwe protagonist van het proletariaat nu het zwaartepunt van de klassentegenstellingen zich van de fabriek naar het reproductieproces heeft verplaatst.

Het proletariaat wordt bij Negri steeds meer een verzamelterm voor alles wat niet-kapitaal is. Dat de macht van het kapitaal zich tijdens de laatste decennia tot steeds meer sectoren van de maatschappij heeft uitgebreid lijkt mij moeilijk te weerleggen, maar of dit tot een steeds groter revolutionair potentieel heeft geleid of zou voeren is mijns inziens veel moeilijker aan te tonen. Negri ziet over het hoofd, of wil eenvoudig niet zien, dat het kapitalisme, althans zoals het zich in Italië heeft ontwikkeld, door middel van technieken als omkoping en kliëntelisme erin slaagt om steeds grotere groepen belanghebbend te maken bij het voortbestaan van het systeem. Negri houdt nauwelijks rekening met de sociale stratifikatie en een gedifferentieerd bewustzijn in de verschillende lagen van "de" klasse die niet-kapitaal is; bovendien geeft hij blijk van een enorm dédain ten opzichte van de traditionele organi-

satievormen van het proletariaat.

Door de dynamiek van het proletariaat op de produktiviteit van de spinozistische substantie te funderen komt Negri uit bij een uiterst mistige en diskutabele konstruktie die men aan zou kunnen duiden met metafysische politiek of politieke metafysika. Bij deze integratie van politiek en metafysika is het mijns inziens de politieke theorie die uiteindelijk de boventoon voert en die beslist wat bruikbaar is van de metafysika van Spinoza en derhalve voor annexatie in aanraking komt. De vlucht in de theorie maakt zijn proletariaatsbegrip echter door een slechts *gedachte* "volheid" en eenheid leeg en abstrakt. Negri's politieke filosofie schiet door een gebrekkige maatschappij-analyse over de realiteit heen en loopt het risico zich zodoende tot puur verbalisme te reduceren.

februari 1983

NOTEN

- (1) Naar aanleiding van Antonio Negri, *L'anomalia selvaggia. Saggio su potere e potenza in Baruch Spinoza*, Milano 1981 (De wilde anomalie. Essay over macht en potentie in Baruch Spinoza). Sinds kort ook in duitse vertaling verkrijgbaar, verschenen bij Klaus Wagenbach (Berlin). Negri is sinds twintig jaar hoogleraar staatstheorie te Padua; hij doceerde tot aan zijn arrestatie eveneens aan de Universiteit van Parijs en de Ecole normale supérieure te Parijs.
- (2) De italiaanse justitie ging er bij de arrestatie vanuit dat de opheffing van *Potere Operaio* in 1973 er slechts toe diende om een nieuwe dubbele organisatie op poten te zetten, waarvan de Rode Brigades de gewapende en *Autonomia Operaia* de semi-legale arm vormden. Negri heeft het geweld van *Autonomia Operaia* altijd verdedigd en theoretisch gerechtvaardigd: de massa heeft het recht een haar vijandig gezag omver te werpen. De Rode Brigades zijn door hem echter altijd als elitegroepering bekritiseerd, zij hadden geen band met de massa's. Voor de bovengenoemde beschuldiging bleek in het justitiële vooronderzoek niet voldoende bewijs te vinden. Maar overeind gebleven is de beschuldiging dat de leiders van *Autonomia Operaia* de omverwerping van de italiaanse staat nastreefden.
- (3) Cf. Antonio Negri, "Ambiguità in Panzieri?", in: *Aut Aut* 149-150 (1975) 141-155. Panzieri was ideator en hoofdredakteur van het tijdschrift *Quaderni Rossi*, geplubliceerd tussen 1961-3, waarin ruimte geboden werd voor de discussie tussen socialisten, kommunisten en exponenten van de linkse maatschappelijke organisaties.
- (4) In Antonio Negri, "Esiste una dottrina marxista dello Stato?", in *Aut Aut* 152-153 (1976) 35-50 reageert Negri op Bobbio's gelijknamige artikel in *Mondoperaio* 8-9 (1975)

dat aanleiding gaf tot een levendige discussie over staats-
theorie in links Italië. Negri wijst een marxistische
staats-theorie af. De revolutionaire arbeidersbeweging heeft
geen staats-theorie, want zij heeft geen prefiguraties of
mystifikaties nodig; zij heeft een theorie van de vernie-
tiging van de staat. Hiermee plaatste Negri zich buiten de
diskussie.

- (5) In 1980 publiceert Negri *Il comunismo e la guerra* (Milano),
een precisering en radikaliserend van de stellingen van *Il
dominio e il sabotaggio*. Er is een verdergaande breuk met
het dialekties denken te bespeuren; nu het proletariaat er
in is geslaagd om de dialektiese band met het kapitalisme
te verbreken, staat het op voet van oorlog met het kapi-
taal.
- (6) Negri hanteert een nogal vlak histories materialisme. Spi-
noza's ontologische fundering van de kennis wordt door hem
verklaard vanuit de manufaktuur als de transformatie van
de natuur in instrument (cap. II.2). De attribuentheorie
vindt haar materiële basis in het functioneren van de in-
stituties in de vroegburgerlijke maatschappij (cap. III.3).
De door Negri veronderstelde systematische caesuur in Spi-
noza's filosofie wordt teruggevoerd op de economische kri-
sis van de tweede helft van de 17e eeuw. Een mijns inziens
volstrekt ontoereikende verklaring van de ontstaansvoor-
waarden van Spinoza's filosofie.
- (7) De althusseriaanse opzet van Macherey's studie verhindert
een juist inzicht op Spinoza's filosofie volgens Negri.
Het moge ondertussen duidelijk zijn dat het werk van Mache-
rey op geen enkele manier op één lijn te stellen valt met
dat van Negri.
- (8) Een werkwijze die op zich nog te billijken zou zijn; M.
Tronti, "Hobbes e Cromwell", in AA.VV., *Stato e rivolu-
zione in Inghilterra*, Mialo 1977 maakt op deze manier bij-
voorbeeld expliciet "gebruik" van Hobbes.
- (9) *Il dominio e il sabotaggio* en *Il comunismo e la guerra*
vervallen in een haast manicheïes dualisme; tegenover een
apokalypties beeld van de kapitalistische maatschappij staat
de euforie en de revolutionaire gloed van de arbeidersbe-
weging.